

verselés szűk korlátokat állított a költők elé. Megújulásának útját az éneklő és olvasóvers szerencsés összeegyeztetésében látja. Ehhez azonban az szükséges, hogy költőink a versbeli ritmus alapját képező prózai beszéd ritmus-lehetőségeit tanulmányozzák. Ehhez ad útmutatást Szabédi könyve. Akár elfogadjuk a ritmus nyelvi eredzetetését, akár nem, metrikusainkkal együtt meg vagyunk győződve arról, hogy nemzeti verselésünk nem állhat ellentétben nyelvünk törvényeivel. Egy olyan kísérlet, amely az utóbbi alapos tanulmányo-

zásával lehetővé teszi az előbbi megújítását, a gondolati és érzelmi tartalomban nagyobb igényű költészet adekvát formájának kialakítását, csak hasznára válhat a magyar költői gyakorlatnak. Ha Szabédi könyve ehhez hozzásegít, erre ösztönöz, márpedig meggyőződésünk, hogy így van — megéri a ráfordított nagy energiát, s fáradságos elolvasása nem volt hiábavaló erőfeszítés, mert nem egy kérdést világosabban, sőt esetleg másként látunk, mint eddig.

Péczely László

TÓTH DEZSŐ: VÖRÖSMARTY MIHÁLY

Irodalomtörténeti Könyvtár, 1. sz. Akadémiai Kiadó, Bp. 1957. 631 l.

Meglepő tény, hogy Vörösmartyról hosszú ideig alapos, modern szemléletű, összefoglaló monográfia nem jelent meg. Pedig emléket sokan idézték, költészetét sokan elemezték, s az életéről, munkásságáról szóló kisebb-nagyobb tanulmányok között nem egy nagyhatalmú, sőt jelentős is akad. Az immáron klasszikus értékű Gyulai-féle életrajz mellett olyan újabb keletű, XX. szd-i esszék próbálják eredeti szemszögből megvilágítani életművét, mint Szerb Antalé vagy Babits máig jelentős vonzóerőt gyakorló írásai. A felszabadulás után, a kezdeti tétova megítélés revideálása következtében Vörösmarty újból méltó helyére került irodalmunk történetében, sőt igazi értékei, pályájának és életművének valóságos összefüggései az új kutatások fényben rajzolódtak ki hitelesen és tudományos bizonyossággal. A Vörösmarty-életmű sarkalatos kérdéseinek tisztázásában jelentős része volt Horváth Márton, Waldapfel József és Tóth Dezső tanulmányainak, előadásainak. A költő művészetével foglalkozó munkák száma nem csekély, e felsorolás csak arra akarja felhívni a figyelmet, hogy Vörösmarty költészete általában gyakran szerepelt irodalmi tanulmányok címeiként, de a teljes, mindenoldalú feldolgozás sokáig váratott magára.

Tóth Dezső könyve már csak az említett okoknál fogva is igen értékes, mondhatni merész vállalkozás. A könyv tanulmányozása azonban azt a meggyőződést erősíti, hogy ilyen összefoglaló munka megírásához a szerzőben nemcsak az elszántság és a tudományos bátorság volt meg, hanem minden egyéb feltétel is jelen volt. Ez a nagyszabású, igényes, elemző tanulmány a szerző minden egyéni tehetségén túl új irodalomtörténetírásunk módszereinek helyességéről, világnézeti princípiumainak tudományos hitelességéről tanúskodik. — A továbbiakban elsősorban nem a mű domináló erényeiről és kisebb hibáiról kívánunk szólni álta-

lánosságban, hanem a szerző módszeréhez és megállapításaihoz szeretnénk a könyv szerkesztét követve néhány megjegyzést fűzni.

A könyv kezdő fejezete a költői életrajzok hagyományos stílusában indul. E hagyományos hangvételt azonban érdekesen színezi a nemesi életforma élményalakító szerepének taglalása. Tóth Dezső arra törekszik, hogy a pusztán szubjektív jellegű életrajzi adalékokon túlmenően, a költő indulásának társadalmi gyökereit mutassa meg. Ezt — igen szerencsésen — nem a történelmi helyzet elvont rajzával próbálja elérni, hanem a valóságos életkörülményeknek mutatja meg az általános vonatkozásait. Sajnos ezt a módszert a költő későbbi pályájának több döntő pontján mellőzi (lehet, hogy abból a népszerű elgondolásból, hogy a művészek gondolatvilágát az első húsz év élményei határozzák meg).

A zsengek irodalmi gyakorlat jellege mögött a szerző igen finom érzéssel fedezi fel a költő későbbi témáinak körvonalait. Ezért lehetséges, hogy Vörösmarty első nagy művének, a Zalán futásának elemzése nem hat elszigetelt betétként a könyvben, hanem ellenkezőleg, megmagyarázza a költő pályájának első hatalmas ívelésének feltételeit. A honfoglalási eposz problematikájával Tóth Dezső egy korábbi, éppen a Zalán futását boncolgató tanulmányában is foglalkozott már. Az eposz nemesi költészeinek kimutatása, mozgósító, serkentő szerepének és általában egész hazafias gondolkörének elemzése mellett azért válik ez a fejezet a könyv egyik erősségévé, mert a látszólag avult költői elképzeléseken, a politikai aktualitáson túl fény derül a reformkori hősi epika romantikus és modern vonatkozásaira. E sajátosságokat a tanulmány a romantikus líraiság s az ún. szerelmi szféra kiemelésével s igen érzékletes rajzával világítja meg. Vörösmarty műve — ebben az értelmezésben — nem csupán az eposzi konvencióknak a kor prog-

resszív nemesi tudata szerinti romantizálása, hanem egy gazdag s bonyolult érzelmvilág sajátos lírai színezetű megnyilvánulása is egyzersmind, amely összefonódik az eposz hazafias tartalmával. E kettősség adja az eposz magasrendű költőiségét, a közéleti feladatvállalás s a szubjektív, romantikus lírai-ság ötvözetét.

A történeti hitelesség és a nemzeti érvény erősödéséről szól a szerző ezután Vörösmarty más epikus költeményeiben (Cserhalom, Eger). E fejtegetések sok érdekes megfigyeléssel erősítik az előző lapokon foglaltakat. A költő első nagy pályaszakaszának végét vetítik előre az alapján bizakodó hangnemben írott történelmi epikába lopózó valomálsruer sorok. „Gyengék is már e letűnő kor lelkei; a nagy Ősi dicsőséget nem bírják tartani többé.” — idézi Tóth Dezső, majd a következőket írja: „Amivel Vörösmarty küszködik: tulajdonképpen a hősi múlt feltámasztásának számára immár megoldhatatlan feladata. A hazafias nagyeposzok írásánál kezdettől fogva jelen valami heroikus erőfeszítés: Vörösmarty kezdettől küszködött a múlt dicsőségének s a jelen méltatlanságának ellentmondásával, nemcsak mint hazafi, hanem mint költő is.” A reformkori hősi epika helyzetét, ideiglenes szerepét, pozitív, de ellentmondástól nem mentes tulajdonságait érzékelteti ez a fejtegetés, s ugyanakkor felfedi azokat a szálakat, melyek a költői pálya következő szakaszán válnak szembetűnővé.

Tóth Dezső az eddigi tanulmányoknál hangsúlyozottabban kapcsolja össze a lázadás és útkeresés motívumait az olyan elbeszélő költeményekben, mint A két szomszédvár és a Délsziget. A két motívum külön jelentkezését nem szünteti meg ezáltal, de élményi és világnézeti eredetük közös gyökerét tapinthatóan a kor ideológiai és politikai viszonyaiban mutatja meg. A Csongor és Tünde mint a válság és útkeresés terméke szerepel a könyvben. Igényes és alapos elemzést olvashatunk róla, ez az elemzés azonban nem éri el a Zalán futása feldolgozásának színvonalát. Mintáit s a költő epikus műveinek szerelmi világával való kapcsolatait érdekesen és szellemesen taglalja a szerző, de egészében, a mű lényegi problémáit illetően sajnos spekulatív módszert használ. Interpretálni akarja átélés nyomán fakadó ítélet helyett, megfejteni óhajítja eszmei és művészi értékeinek rendszerezése helyett. E mesedráma szimbolikus vonásai okozzák, hogy sokan egységes, bár rejtett gondolatrendszert keresnek az egyes jelenetekben, figurákban, s így akarva-akaratlanul elsikkasztják a műnek azokat a tanulságait, melyeket elsősorban nem mint gondolati-filozófiai, hanem mint művészi alkotás nyújt. Tóth Dezső érzésem szerint többet foglalkozik az

álmóvilág kettős irányú bírálatával, valamint az úr-szolga kontraszt kettős jelentésével, mint amennyit e problémák megérdemelnek. Pedig Tóth Dezső igen világosan látja az elemzés alapjául felhasználható valóságos tényezőket. Ezt írja ugyanis: „A Csongor drámái menete nem igazi drámai mozgás, a cselekményt nem valamely alapkonfliktus központi vonzása igazgatja, hanem a romantikus drámaíró lírai kényszere, amely egy-egy új hangulat, új mondanivaló számára a mese epikájának fonálán... keres új meg új színteret, más környezetet, új alkalmat.” A dráma sok fordulatla tűnik talányosnak, ha ezt az alapjellegzetességet szem elől tévesztjük, e különös drámai struktúra figyelembevétele azonban sok mindent megmagyaráz, pl. éppen a mű sokat vitatott befejezésének problémáját. Vörösmarty bizonyos munkáiban ugyanis, ahol a gondolati elemek nagy szerepet játszanak, gyakorla fordul elő az elvi dilemmának a gyakorlat szférájában történő feloldása. Az ugrás, a szeszélyes és váratlan költői szökellés a belső, világnézeti feszültség világából a közélet élő áramába, vagy a szubjektív érzelmek vígasztaló magányába sem nem következetlenség, sem nem menekülés önmagában véve. A megoldás jellegét a problematika művészi feldolgozásának mélysége és igazsága s az adott korviszonyok lehetőségei szabják meg. A gondolat és élet, az elvek és realitások szakadatlan egymást helyettesítő összeshövdőése a művészet sajátos társadalmi funkciójának következménye. Tóth Dezső elemzése e körülményeket nem vette eléggé figyelembe, s így sorai minden jó megfigyelés, ötletesség, eredetiség ellenére sem hatnak olyan meggyőző erővel, mint az előző fejezetekben.

A népiességről, az Auróra-körről, a költészet irányzatosságáról szóló fejtegetésekben igen jelentős mértékben gyarapodnak a Vörösmarty életművet új szemzőgből megvilágító tudományos eredmények. Különösen értékesek azok a megállapítások, amelyek az epigrammával mint a lírai önkifejezés formájával foglalkoznak. A lírikus Vörösmarty ugyanis bizonyos értelemben váratlanul jelenik meg, s a költői pálya szakaszai, amelyekre más és más műfajok, költői ágazatok, kifejezési formák előtérbe kerülése jellemző, eddig egyes tanulmányokban meglehetősen merevséggel különültek el egymástól. Tóth Dezső igen szerencsésen alkalmazza azt a módszert, hogy az uralkodó formákban a későbbi témák, gondolatok, hangulatok részleges érvényesülését keresi, s ezáltal világosan meg tudja mutatni az átmenet legapróbb árnyalatait is. Módszerének meggyőző és termékeny voltát talán a legjobban egy idézet igazolhatná. Az epigrammában rejtőző líraiság nyilván a legszubjektívebb témák kapcsán lepleződik le. A szerelem ihlette epigrammákról

(Bús kert, Szív, A szerető óhajta stb.) szólnak a következő sorok: „S mind a többi epigramma valóságos tankölteménye a szerelemnek; mindmegannyi oktat, felvértez; mindegyik panaszos vagy elragadtatással teljes, szenvedő vagy gyönyörített sóhaj, enyelgés: sajátos lírai kalauz az immár nemcsak epekedő és reménytelen, de bonyolulttá, rejtelmessé, veszedelmessé vált szerelem útvesztőjében.”

A harmincas évek elején elbeszélő költészetét a szerző elég sommásan tárgyalja, de megragadja az alkalmat, hogy a bírálót egy kitűnően sikerült Szép Ilonka elemzéssel lépje meg. Négy-öt oldal az egész, de ez a lényegre tapint, s a művészi beleérző képességnek is örvendetes jeleit mutatja, ami irodalomtörténeti tanulmányban nem túl gyakori jelenség. Tóth Dezső munkájának egyik nagy erénye, hogy helyenként nem tud ellenállni a művészet varázsának, s tetszésre ki meri fejezni, még ha ezt komplikált körmondatokban is teszi. Egy új esszéstílus kialakítása irányában keresgél, ahol a tudományosság nem takarója csupán a szubjektív impresszióknak, de nem is szürkíti anatómiai képletté tudományának élő anyagát: a költészetet.

A Szózat döntő motívumainak vizsgálata után, melyek később a hazafias líra kérdéseinek tárgyalása során különböző relációkban visszatérnek még, a drámaköltő Vörösmartyról ír két terjedelmes fejezetet. E fejezetek — az előzőekhez hasonlóan — újszerűek és érdekesek, de hiányzik belőlük az élő dramaturgiai érdeklődés. Ez megnyilatkozik abban is, hogy a Dramaturgiai töredékeket mint eklektikus munkát említi, anélkül, hogy eklektikus mivoltát bizonyítaná. A drámák romantikus vonásai, előnyös és hátrányos tulajdonságai pedig azért nem tűnnek ki az elemzésekben, kellő világossággal, mert a szerző meglehetősen önkényesen bánik a német és a francia romantika karakterisztikumával. Az egyes drámák elemzése során figyelemre méltó következtetésekkel találkozunk, de e sajátos drámai művészet igazi összetevői továbbra is homályban maradnak. Sokkal inkább elemében érzi magát a szerző, amikor az eredeti magyar dráma és színikultúra létrehozásáért folytatott küzdelmet ecseteli.

A triumvirátus irodalmi-közéleti tevékenységének leírása után illeszti könyvébe a politikai líra térhódításáról szóló meggyőző fejtegetéseket. Nem tudni milyen gondoláslátszó, e helyen tárgyalja a szerelmi líra Vörösmartynál jelentkező új vonásait is, ami fontos megállapításait elhomályosítja, s a szerkezet egységét megbontja. E kifogás nem akar beleszólás lenni a szerkesztés és koncepció merőben egyéni elgondolásaiba, pusztán egy, a könyv egészére is jellemző

módszerbeli hiányosságra óhajtja felhívni a figyelmet. Egyes helyeken ugyanis kényelmes, elemző modorban értekezik Tóth Dezső olyan témákról, mint pl. a líra új hangjai Vörösmarty költészetében, s ilyenkor jelentős tudományos eredményekhez jut el. Máskor azonban mintha lelkiismeretfurdalása támadna amiatt, hogy műve nem tárgyalja eléggé a Vörösmarty életmű egészét, s ilyen esetben nekiiramodik, s pótlandó a mulasztottakat, az egymástól különböző problémák sorát zsúfolja össze viszonylag rövid fejezetekben. A 279-től a 308-ig terjedő s nem egészen harminc lapon pl. a következő kérdések szerepelnek; A 30-as évek végének politikai légköre, az Akadémia mint politikai fórum, az Athenaeum mint a magyar kulturális és politikai közvélemény irányítója, Vörösmarty és Kőlcsey kapcsolata, a politikai líra térhódítása, a „magyar nő” motívum Vörösmarty lírájában, Az árvízi hajós, a reformkori allegória, a szerelmi líra új vonásai, továbbá a novellák elemzése.

Bizonyos egyenetlenségek, mind a színvonalat, mind a terjedelmet illetően elkerülhetetlenek ilyen nagyszabású tanulmányban, különösen akkor, ha a szerző számos tekintetben úttörő munkára vállalkozik. A könyvre különben sem a vázolt hiányosságok a jellemzőek. A kisebb érdeklődést kiváltó vagy vitathatóan megfogalmazott lapok után Az ódai ihlet korszaka és A nemzeti liberalizmus válságának tükröződése a lírában c. nagyobb fejezetekben Tóth Dezső Vörösmartynak a negyvenes években kezelt érett, immár klasszikus értékű költeményeit csoportosítja e változásokkal teli évek folyton alakuló jellegének megfelelően. Tóth Dezső fejtegetéseiből kiderül, hogy a nagy költemények közül az a típus, amelyet a Liszt Ferenchez c. óda képvisel, nemcsak közvetlenül politikai tartalmában, lelkes hangvételében különül el a válság lírájának nevezett költemények típusától (Gondolatok a könyvtárban, Emberek), hanem az utóbbi egyszersemind a költői invenció és gondolati kultúra más, érettebb formáiról árulkodik. E fejlődést a szerző politikai és világnézeti tényezőkből eredeztetni oly módon, hogy a két fázis közötti átmenetet is megtalálja a szatírákban, s az egyéb költemények (pl. a bordalok) hangjának elkomorulásában.

A Laura-versek szép, finom elemzésével tulajdonképpen le is zárul a Vörösmarty-életmű rendszeres feldolgozása. A Vörösmarty és az új nemzedék kapcsolatát fejtegető igen érdekes részlet mellett foglalkozik még a népiesség néhány problémájával, néhány eddig nem tárgyalt alkotással, a költő lírai stílusának átalános tulajdonságaival, hogy azután a forradalom és szabadságharc idején kifejtett tevékenységét foglalja össze, sok új adattal, megállapítással gazdagítja az eddigi

kutatásokat. A könyv az utolsó nagy versek elemzésével s a magányos és megtört költő utolsó éveinek hiteles, szép leírásával ér véget. Véget ér, mert a Kipillantás, következtetések c. fejezet részben a szerzőnek a könyvben is hangoztatott megállapításait összegezi, a romantika általános kérdéseiről pedig így a befejező sorokba szorítottan nem tud sok újat mondani. A magyar romantikus költészet egyes kérdéseit s az európai romantikával való kapcsolatait a későbbi kutatásoknak kell megoldani, felderíteni.

Tóth Dezső könyve — a mű egészét tekintve — jelentős tudományos teljesítmény. Hibái nagyrészt a szerkezet helyen-

ként kiütköző aránytalanságából, a világirodalmi érdeklődés fogyatékoságaiból, valamint egyfajta túlkomplikálásra való hajlandóságból fakadnak. Stílus kifejező, lendületes, s bonyolultsága ellenére is logikus, racionális veretű. Kár, hogy egyes terminusokat túlságosan megkedvelt, s ezektől nem tud szabadulni (szuggesztívó, szimultán stb.). E hibák csak csökkentik, de nem feledtetik a monográfia kiemelkedő erényeit: a gondolkozás nagyvonalúságát, az elemzések világnézeti biztonságát, a koncepció-teremtő készséget, s a művészet lényegének megértéséről tanúskodó finom elemzések sorát.

Weber Antal

THURÓCZY JÁNOS: MAGYAR KRÓNIKA

Fordította és jegyzetekkel ellátta Geréb László. A szöveget átnézte és a bevezetést írta Kardos Tibor. A fordítást ellenőrizte Mezey László. (Monumenta Hungarica I.) Bp. 1957. Magyar Helikon. 213 l.

Thuróczy latin nyelvű Magyar krónikája 1488. március 20-án jelent meg Brűnben, s alig két hónap múlva Augsburgban is kinyomtatták. A XVI. század harmincas éveiben pedig németre is lefordították és kiadták. Magyarra mind ez ideig csak kisebb-nagyobb szemelvényeket fordítottak belőle. Nyugodtan mondhatjuk tehát, hogy ez a nagyhatású, a századok folyamán sokat forgatott, sokat olvasott „Chronica Hungarorum” csak most — kinyomtatása után négyszázhetven évvel — szól első ízben a magyar olvasóhoz — magyarul.

A jelen kötet sem adja a krónika teljes korpuszát. Elhagyja az első három könyvet, mivel azokat Thuróczy korábbi krónikáinkból kompilálta. Csupán az 1382—1487 közti időszak történetét kapjuk, mely mai szemmel nézve is eredeti alkotás. Megértjük a kiadó intencióját: korábbi krónikáink kiadását is tervbe vette és ígéri, tehát az ezek szövegével nagyrészt azonos és rokon textusokat tartalmazó első három könyv elhagyásával papírt és költséget kívánt megtakarítani. E tiszteletre méltó, józan megfontolás ellenére sem ártott volna, ha bibliofil kiadónk legalább a hún-történetet magábanfoglaló első könyvnek megkegyelmez. A hún-történetet Thuróczy alaposan kibővítette, új, erőteljes színekkel, adatokkal és reflexiókkal gazdagította, Hunyadi Mátyás korának politikai aspirációihoz, igényeihez hangolta.

A kiadó igényességét, választékos ízlését, valamint nyomdaművészetünk magas színvonalát dicsérő *Magyar krónika* egy új sorozat, a *Monumenta Hungarica* első kötete. A továbbiakban középkori krónikáink, humanista történetíróink művei stb. fognak meg-

jelenni magyar fordításban, hasonló bibliofil külsőségek mellett. E vállalkozás nagyszabású: nemcsak nemzeti hagyományaink megbecsülését példázza, nemcsak olvasóközönségünk magasfokú művelését szolgálja, és egyre növekvő igényeit elégíti ki, hanem kitűnő tudományos segédeszközt is ad latinnul kevésbé vagy egyáltalán nem tudó tanárok, oktatók, egyetemi hallgatók kezébe. A sorozat jelentősége megköveteli, hogy a megjelent első kötettel kissé tüzetesebben foglalkozzunk, hisz az itt mondandók egyike-másika esetleg kamatoztatható lesz a további kötetek előkészítésénél és kiadásánál.

I.

A bevezető tanulmányt Kardos Tibor írta. Éles, határozott körvonalú Thuróczy-képet ad, s a krónikát sokoldalúan elemzi. Meglátszik, hogy nem először foglalkozik a témával; de soha még ily körültekintéssel és alaposan. Ezért sokkal többet, jobbat, hitelesebbet kapunk, mint eddigi, Thuróczyt érintő tanulmányaiban tőle kaptunk. Ennek oka részben az is, hogy itt már figyelembe vette és felhasználta ama két dolgozat eredményeit, melyek a Thuróczy-kutatás alapját megvetették: Kaszák József 1906-ban megjelent, szerény, de annál hasznosabb disszertációját és Mályusz Elemér kitűnő, egész probléma-sort konkrétan megoldó, Thuróczyt és művét újszerűen, szinte hézagmentesen értékelő tanulmányát. (Thuróczy János krónikája. Bp. 1944.) Saját eddigi, valamint Mályusz eredményeit e dolgozatban két ponton látszik gazdagítani. Egyrészt: a Kis Károlyról szóló rész megírásának politikai aktualitását Beatrixszól és olaszainak a budai udvarban

való térhódításával, s mind ennek visszahatásával hozza kapcsolatba. Eszerint Thuróczy egyszerre szövegel fel az olasz uralom és az asszonyuralom ellen. Másrészt: a hűntörténet Csaba-motívumának hangsúlyozása mögött Korvin János trónöröklésének gondja húzódik meg. E két szellemes kifejtett, termékeny és végső fokon nem valószínűtlen feltevés azonban konkrétabb bizonyításra szorul.

A bevezető tanulmány egészében nyeresége szakirodalmunknak. Egyes részleteiben azonban nem mindig elfogadható. Így aligha lehet egyetérteni Thuróczy egyik helyének értelmezésével, melyet Kardos kiemel, s belőle messzemenő következtetést von le. A kritikus rész így hangzik: „Amikor a válaszfalra összegyűlt magyar sereget (Thuróczy) úgy határozza meg, hogy fegyvereknek és férfiaknak nagy *ereje* gyűlt össze” (armorum virorumque magna *virtus*) a biblikus-latin „virtus” (Daniel II. 61.) értelmezést használja, mely égi „sereget”, nagyerejű „csillagokat” jelent. Azonban e kifejezés nála katonai-politikai értelmet nyer: a fegyverek súlya és a harci lelkesedés, szenvedély voltaképpen egymennő, politikailag lemérhető erő.” (19. l.)

Az igazat megvallva, ez így zavaros is; nehéz megérteni. Ehhez a kulcsot „A magyarországi humanizmus” című monográfiájában kapjuk meg: „Mennyire jellemző, hogy a humanista törekvésű Thuróczy János, akinek műveltsége ugyanez a szóban forgó deák-műveltség, úgy beszél egy magyar seregről, hogy „fegyvereknek és férfiaknak *virtusa* gyűlt össze” (armorum virorumque magna *virtus*). A bátorság és fegyveres felkészültség Thuróczy-nál, mint politikai hatóerő jelenik meg. Ez tulajdonképpen a mátyási humanizmus politikai értelme, vagyis hogy a polgári és katonai *virtus* politikailag lemérhető erő, mely támogatja a központosított királyságot.” (343—4. l.)

Ez az értelmezés sem helyes ugyan, de legalább tisztá és világos: a latin „virtus” a magyar virtusnak, bátorságnak értelmezendő, s ezzel Thuróczy a „mátyási humanizmus politikai értelmét” óhajtotta kifejezni. A tanulmány irásakor Kardosnak kételyei támadtak, vajon a „virtus” az adott szituációban értelmezhető-e bátorságnak. Ezért folyomodik a Dániel prófétánál — s a bibliában egyebütt is — található égi „sereg”, nagyerejű „csillagok” jelentéshez. Azonban korábbi, elvi mondanivalóját az új értelmezés mögé is át szeretné menteni. Pedig ez nem megy: az új formában zavarossá, értelmetlenné válik.

Ha az eredeti kontextusból nem szakítjuk ki önkényesen a Kardos idézte latin kifejezést, és nem tesszük meg egy, tőle merőben idegen konstrukció hordozójává, akkor egé-

szen más, igaz, kevésbé csillogó eredményre jutunk. „Michael Zylágy — mint Thuróczy írja — ... *multam virorum armorumque virtutem secum ducens, congregationem nobilium ad eandem venit.*” (Schwandtner, SRH I: 283.) E mondatot Geréb lényegében helyesen magyartja: „Szilágyi Mihály... nagy vitéz fegyveres sokasággal érkezett a nemesek gyűlésébe.” (172. l.) Thuróczy ehelyütt nem óhajtott se többet, se kevesebbet mondani. A latin *virtus* itt sereget, haderőt, csapatot jelent. S valóban biblikus-latin eredetű: ily értelemben használtatik többek között a 135. zsolttárban és a Makabeusok első könyvében. (1 Mac 1: 4; 3: 10 stb., valamint Ps 135: 15. ld. még Horváth Konstantin: A zsolttároskönyv magyarázata és fordítása. Zirc 1935. 341. l.) Egyébként Thuróczy ezzel a kifejezéssel ebben az értelemben többhelyütt is él munkájában.

Nem meggyőző az az állítása sem, mely szerint „a lélektani ábrázolás Boccaccio-i módszerének ismeretét” tételezi fel Thuróczy-nál. Hasonlóképpen bizonyítani kéne, hogy „kifejezései hol a *Carmina Burana*-ra, hol annak horatiusi, vergiliusi forrására utalnak.” A krónika stílusának a vágás-költészetével feltételezett rokonsága — vajmi kétes. Ez az előítélet lehetett szülője az alábbi csekélyke, de jellemző félrefogásnak: „Mennyire megkapó, amikor a vergiliusi „tarantara”-ból a trombitaharsogást utánzó igét formálja, vagy veszi át a mindennapi gyakorlatból...” (30. l.) Ez utóbbi a helyes: nem ő formálta a tarantanzare igét, használták másutt is Európában. (*Du Cange*: Glossarium mediae et infimae latinitatis. Niort 1887. 8: 31.) A „tarantara” pedig sosem volt vergiliusi szó, elő sem fordul nála, hanem — mint Forcellini írja — „vox tubae, ab Ennio ficta”; csupán Servius kommentátor használja Vergilius egyik sorának (Aen. 9, 503.) magyarázatához. (Totius latinitatis lexicon. Prati 1875. 6: 27.)

II.

Amily mértékben — kisebb fenntartásainktól eltekintve — egyet tudunk érteni a bevezető tanulmánnyal, olyannyira nem a krónikát magyartó Geréb László fordítói módszerével s ennek folyományával, magával a fordítással. Pedig Geréb László nem kezdő: 1924-ben (a Budapesti Hírlapban) jelent meg első zsenéje. Az akkor még alig 19 éves fiatalember Janus Pannonius tolmácsolásával kezdte meg műfordítói pályáját. S majdnem azóta tiszteletre méltó buzgalommal és állhatatossággal fordítja, népszerűsíti hazai latinságunk irodalmi emlékeit. Sok tekintetben úttörő érdemei vannak;

méltán állítható Hegedűs István mellé. Nem lehet azonban elhallgatni, hogy lelkesedéséhez, jószándékához nem mindig társulnak egyéb sarkalatos fordítói erények, így a biztos, szilárd alapra épült latin tudás, az erőteljes nyelvi reprodukáló erő, valamint a tolmácsolt művek szelleméhez ragaszkodó tartalmi és formai hűség igénye, a kötelező művészi elmélyültség és alázat. Gyors munkás; a gyors munkának nem szükségszerű, de gyakori velejárója a „gyári hiba”. A néhanéha felbukkanó, szerencsés telitalálatok mellett bosszantó melléfogások, ferdítések és pongyolaságok tarkítják enemy munkáitait. S mindezek, a már nem egyszer felhánytorgatott régi hibák adnak egymásnak találkozó a Thuróczy-krónika magyarjában.

Reménytelen vállalkozás volna e fordítvány minden hibáját: melléfogásait, félreértéseit, önkényes kihagyásait és betoldásait, valamint pongyolaságait egybegyűjteni. Nincs egy lapja, melyen ezek közül legalább egy-kettő ne díszelne. Ehelyütt csak néhányat mutatunk be példának, izeltől.

Már a krónikát bevezető ajánlólevélben félrefordít több mondatot. S ahol végleg nem ért meg valamit, azt kihagyja. Például: „Olvasd hát és lásd; dicsérij, becsimérelj — tudatlan emberre te raktad a szokatlan robot terhét, te ítéld meg, magasztalást vagy korholást érdemlek-e”. (42. l. Thuróczy előszava.) E mondat pontos fordítása valahogy így hangzanék: „Olvasd el tehát és mondj bírálatot; dicsérd vagy marasztald el, és, mivel (engem) tapasztalatlan embert te sarkaltál ily szokatlan teher elvállalására, te magad is vedd ki a részed mindama dicséretből, illetve gáncsból, ami esetleg reám fog háramlani.” (Lege igitur et discerne; exalta, deprime, et qui hominem ignarum, insueta angariare praesumsisti sarcina, ipse, laudis vel vituperii quidquid referre videbor, particeps esto. — (SRH 1 : 200.)

Máskor meg a félreértett részt kifoltozza. Pl. Thuróczy nál a főurak így panaszkodnak Erzsébet királyné ellen: „... de nostris, quibus quondam eramus sublimati, honoribus, nos alienos facere saagit regina.” (SRH 1 : 201.) Ez magyarul: tisztségeinktől, melyekbe hajdan emeltettünk, a királyné meg akar fosztani minket. — S hogy fest ez az egyszerű mondat Geréb fordításában? „Most a királyné asszony régi tisztségeinket idegeneknek adja, akiknek eddig urai voltunk.” (46—7. l.) Az „alienos facere” kifejezés meg nem értése vezette févútra!

A már kissé bonyolultabb latin mondatok útvesztőjében könnyen eltéved, nem találja fel magát. Pl. Albert királyról mondottakat így interpretálja: „... a következő esztendő első vasárnapján, az Úr körülmetélésének ünnepén az 1438. esztendőben, az első magyar király módjára, ... megkoronázták”. (103. l.)

A helyes fordítás: „és a rákövetkező új esztendő első napján, vagyis a körülmetélkedés vasárnapjának jeles ünnepén, az Úrnak pedig 1438-ik esztendejében, ugyanazon a napon, melyen Magyarország első királyait (szokták), ... (Albertet) királlyá koronázták” primaque novi tunc subsequentis die anni dominicae scilicet circumcisionis celebri in festo, domini autem MCCCCXXXVIII. anno, eadem, qua primi reges Hungariae, ... extitit coronatus. — SRH 1 : 237.

Szakkifejezéseket, terminusokat nem ismer fel és hibásan ad vissza. Így pl. a „divi Hungariae reges” régi középkori terminust (= a szentkirályok, vagyis I. István, Imre és László) Geréb „a régi isteni magyar királyok”, illetve „isteni királyaink”-kal fordítja. (165. és 47. l.) *Castra stativa* állandó tábornot jelent. Ő azonban a *stativa*-t összekonfundálja a *statim* (=azonnal, tüstént) időhatározó szóval, s ebben az értelemben is magyarázza. (127 l.) *Oppidum*-ot szinte kivétel nélkül város-sal adja vissza, pedig mezővárost jelent. Ha egy vártörténetész netalán Geréb szövegét használná forrásul, akkor ebben Nagyszombat-ról ezt találná: „melynek magas tornyai és kőből épült kőrfalai vannak”. (99. l.) Pedig Thuróczy szerint: „melyet téglafallal összekötött magas tornyok öveznek. (Oppidum Ternaviae, turribus altis, muro coctili iunctis, cinctum ... — SRH 1 : 235.)

Ha nem egy jelentősnek szánt bibliofil kiadványról volna szó, kitűnően lehetne derülni az effajta baklövéseken: „hullnak a hullák” (156. l.); a „magyarok magas hangon (vocibus altis) hívták segítségül az Úr Jézust” (271. l.); a „zászlók összecsaptak” — a hadseregek helyett (92. l.); és a törököt nem kardéle hányták, hanem „a kard élével üldözték” (157. l.) stb.

Ezek után természetes, hogy a fordítótól finomabb, de értelmileg fontos árnyalatok visszaadását hiába várják. „Miért féltek a felfuvalkodott ellenség sokaságától?” — tolmácsolja az eredeti Geréb, mikor a latinban ez áll: quid trepidatis hostem multitudinem tumescetem? — vagyis: mit féltek a sokasága (számbeli fölénye) miatt elbizakodott ellenségtől? (129. l.) Vagy: a főurak „nem is tanakodtak az ország biztonságáról”. (153. l.) Ugyanakkor a latin szöveg ezt az értelmezést követeli meg: Nem is az ország megvédéséről tanácskoztak, ... hanem ...

A tolmácsolandó szerző gondolatainak, gondolatmenetének pontos, lelkiismeretes, hív visszaadása a jó fordításnak csupán egyik aspektusa. A másik: a szerző stílusának, mondat-szerkezetének, kapcsolásának, nyelvi ízeinek és sajtóságainak átmentése, amennyiben ezt a befogadó nyelv szelleme megengedi. Nem a fordító „írói” egyéniségére, sajátos stílusára vagy különégeire vagyunk kíváncsiak. A jelen esetben ez utóbbiból

elég sokat kapunk, az előbbiekből alig valamit.

Geréb Thuróczy szövevényesebb periódusait, hosszabb mondatait szétszabdálja, feltrancsírozza, mellékmondatokat emel ki és tetszés szerint önállósít. Thuróczy XV. század végi latin stílusát a saját leegyszerűsített stílusművéhez idomítja. Sőt az esetleg épségben hagyott összetett mondaton belül a tagmondatok töltötte néha úgy felkavarja, hogy képtelenség jó ki belőle. Pl.: „A királyné, özvegyek szokása szerint, töprengett a maga és az ország dolgai felől és szomorúan töltötte életét”. (108. l.) Ennek alapján azt hihetné az ember, hogy Thuróczy idejében az özvegyeknek szokása volt, hogy férjük elhunytával az ország dolgain is töprengjenek. A latin alapján nem: „... se, deque regno cogitans, ut viduarum moris est, moestos ducebat dies.” (SRH 1:240) Tehát a királyné „töprengett a maga és az ország dolgain, és az özvegyek szokása szerint, szomorúan töltötte napjait”.

Summa summarum: Geréb Thuróczy-fordítása ebben a formájában csupán sebtiben készült, nyers fogalmazványoknak tekinthető; csak nagyon gondos revízió, illetve alapos átdolgozás után lett volna szabad a nyilvánosság elé bocsátani.

III.

Főleg az ily típusú kiadványok igénylik a jó, szolid tárgyi jegyzeteket. Itt a jegyzetelő általában csak azokat a tudnivalókat prezentálhatja, melyek a mű megértéséhez elengedhetetlenül szükségesek. Itt kell bemutatni kevésbé ismert történeti személyeket, megmagyarázni a maga korában közhasználatú, de ma már alig ismert fogalmakat, terminusokat, rejtett célzásokat és utalásokat stb. S mindezt áltudományos nagyképűség vagy dilettantizmus nélkül; közérthetően és röviden.

Geréb László jegyzetei nagyjában-egészében hasznosak és jók, ha nem is mindenben felelnek meg ezeknek a praktikus kívánalmaknak. Ő ugyanis nem mindig válogat és mérlegel, s néha mindazt, mit becsülettel összekereségt és lényegesnek tart, szőröstől-bőröstől jegyzeteibe zsúfolja. S hogy nagyobb tudományos hitele és látszata legyen a dolognak, nemegyszer a pusztán lexikális jellegű adatközlések után is jelzi forrását vagy forrásait. Az átlagolvasót általában csak a póre adat- vagy ismeretanyag, vagyis a kész eredmény érdekli; közömbös számára a forrás, ahonnan azt a jegyzetelő merítette. Kiváltképpen akkor fölösleges, ha a különben szükséges, de nem új, nem is jelentékeny tudnivalók közlésekor a hivatkozás nem a szorosan vett, alapvető szakirodalomra történik. Így pl. az Aeneas Silvio

Piccolominiről adott jegyzetecske végén is megkapjuk a szerző forrását: Dézsi Világ-irodalmi lexikona. (33. jegyzet, 194 l.) Másutt meg Révai Nagy lexikona van kompetens tudományos kütfőként jelezve. (7. jegyzet, 190. l.)

A szerző gyakorta a kötelező tömörséggel is hadilábon áll. Nem egy mondata fura, félrefogalmazott. Például: „a nádor nem származott régi családból. Nagypapa IV. Béla idején bukkant fel.” (6. jegyzet, 109. l.) Sejtjük, mit akar mondani; s a továbbiakból ki is derül: a nádor (Garai Miklós) újdonsült főnemes. Am az illetén megfogalmazás komikusan hat.

S még egyet: az effajta jegyzetek műfaja és kerete általában kizárja, hogy a jegyzetelő itt döntsön el, vagy itt óhajtsa eldönteni vita alatt álló vagy még megoldatlan tudományos kérdéseket, vagy itt hadakozzék szerinte téves szaktudományi nézetekkel és felfogásokkal. Főként akkor, ha a jegyzetbe gyömöszölt vitacikk vagy értekezés gyümölcs nemcsak éretlen, hanem hibás is. Geréb László is belesik ebbe a maga ásta verembe.

A Mátyás királlyá választásáról szóló fejezet ama részletéhez, hol Thuróczy elmondja, hogy a nép az utcán tolongott s még a gyermekek is választási jelszavakat kiáltottak, — jegyzetet csatol. (104. jegyzet, 201 l.) Ebben — helyesen — megadja a választás pontos dátumát. Majd hosszas exkurzusban (már kevésbé helyesen) azt az elavult nézetet melegíti fel, mely szerint Thuróczy annak az 1458-ban kelt, „Mátyást mastan választották” kezdetű népdalnak summáját adja a gyermekek szájába, amit Benczédi Székely István örökített ránk Világkrónikájában oly „bevezetéssel”, hogy Mátyás választásának napján „még a gyermekek is alá fel járván az uczán azt kiáltják vala”.

Geréb mindazokat, kik az ő véleményét nem osztják, sommásan intézi el: „Volt egy felfogás, amely kétségbe vonta Benczédi Székely szövegének hitelességét, és azt vallotta, hogy azt az író Thuróczy nyomán költötte. E felfogásnak nincs komoly alapja”. (201. l.) Miért nincs? Erre is megkapjuk a kategórikus választ: „Történelmi módszer alkalmazása nélkül, merőben filológiai levezéssel összezávarták az egyszerű, világos tényt”.

Geréb a jelen esetben sem fogalmaz félreérthetetlenül és világosan. Benczédi Székely „szövegének hitelességét” ugyanis — tudtommal — soha senki sem vonta kétségbe. Sőt, az általa alaptalannak minősített „felfogás” szerint az ominózus versike olyannyira hiteles Benczédi-szöveg, hogy nem is 1458-ból való, hanem egy századdal később, s nem „népének”, hanem Benczédi tollából származott szövegvers. S ezt a filológiai megalapozott véleményt csak úgy, „volt egy

felfogás” jelíggel lomtárba lökni, és onnét egy tudományosan túlhaladtatott előhalászva, minden komolyabb megokolás nélkül ma is helytállóan, sőt általánosan elfogadottnak feltüntetni, — több, mint félrevezető.

A Geréb-féle felfogás a múlt században volt elfogadott. Ezt — 1906-ban — meg-ingatta Riedl Frigyes, majd az ő vélekedését megalapozott tudományos véleményé szilárdította egyik tanítványa, Tolnai Adél. Azóta ez az új felfogás az uralkodó szakirodalmunkban. (Riedl Frigyes: A régi magyar irodalom története. (Könyvomas.) Bp. 1906. 226—7. l. — Tolnai Adél: Mátyás királlyal foglalkozó költészetünk forrásai. Bp. 1911. — RMKT (Horváth C.) 1: 9—11. — Trostler, Josef: Die Anfänge der ungarischen Geschichtsprösa. Ungarische Jahrbücher 14/1934/131. — Horváth János: A reformáció jegyében. Bp. 1953. 50. l.)

Joggal. Thuróczy latin szövegében ugyanis az idézett helyen nincs szó énekről, csupán jelszavak kiáltozásáról. Benczédi Székely pedig, mint művének számos helyén, itt is Thuróczy latinját dolgozta át és kamatoztatta. Mégpedig úgy, hogy az ott talált

jelszavakat magyar verssé kerekítette. Tüzetes szövegösszevetés alapján állapították ezt meg. S ezáltal nem egy valódi, hiteles Mátyás-kori énekkal van kevesebbünk; csupán egy tévedéssel s az ezzel járó hamis illúzióval.

Kétségtelen, a tudomány nem ismer végleg elintézett, egy és mindenkorra lezárt kérdéseket. S ha Geréb a Mátyás-versét nem látja annak, jogában áll, hogy azt felülvizsgálva, ellen- vagy különnvéleményt nyilvánítson. De ennek helyét és módját nem a legszerencsésebben választotta meg. Konkrét filológiai érvekkel hasonló konkrétumokat kell szembe-szegezni, nem pedig esetleges, ingatag pszichológiai „argumentumokat”, s főként nem — pusztá feltevéseket. Erősen szubjektív, tudományosnak alig nevezhető érvelésmódjának semmi köze a „történelmi módszer”-hez. Az is sajnálatos, hogy szolid, tudományos megállapításnak feltüntetett hipotézisét előszőr nem tudományos fórum elé vitte — vitára, hanem egy, elsősorban nagyközönségnek szánt mű jegyzetében bocsátotta szabad-jára.

Gerézi Rabán

LUKÁCSY SÁNDOR—BALASSA LÁSZLÓ: VÖRÖSMARTY MIHÁLY, 1800—1855

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1955. 520 l.

Tetszetős elképzelés volt, de nem okos gondolat a Vörösmarty halálának 100. évfordulója alkalmából megjelentetett emlékkönyvszerű művet egyszerűen a költő nevével és élet-évszámaival címezni: az irodalom iránt érdeklődő olvasók tanácstalanul álltak megjelenésekor a könyves kirakatok előtt. Nem tudták megállapítani a szűkszavú címlapból, hogy mit rejt magában a költő Barabás készítette festményének szép színes nyomatával díszített, félezer lapos vaskos kötet. Ez azért kár, mert a kiadvány nagyobb figyelmet és közönség-sikert érdemelt volna. Tulajdonképpen egy érdekes, a mi irodalomtudományi irodalmunkban meglehetősen új műfajt képvisel. Megjelenésének alkalmosságát tekintve *emlékkönyv*. Az írói évfordulókra egybeűtött szokásos emlékkönyvek többnyire nagyon vegyes értékű tartalma — alkalmi tanulmányok és emlékező cikkek — helyett azonban a nagy költő életének és munkásságának dokumentumait sorakoztatja fel időrendben: a költő szülőföldjéről, élet-mozzanatairól, egyéniségéről szóló korabeli és későbbi megemlékezéseket, a műveire vonatkozó egykorú bírálatokat, hírlapi cikkeket, irodalomtörténeti értékeléseket, a költő levelezését (saját és hozzá intézett leveleket) és

cikkeit, a hozzá írt verseket, nemegyszer szerződéseket, rendőri jelentéseket, akadémiai jegyzőkönyveket stb., — mindmegannyi dokumentumát Vörösmarty emberi és költői pályájának, valamint a körülötte zajló irodalmi életnek. „Vörösmarty életének forrásgyűjteménye” — mondja a kötetről egyik összeállítója, Lukácsy Sándor (Balassa László a képanyagot gondozta), — megjegyezve, hogy a kötet a rendelkezésre álló, felkutatott anyagnak kb. egyharmadát tartalmazza.

Lehet, hogy a szerkesztőket a kiadvány ötletére bizonyos mértékben az 1900-ban Székesfehérvárott kiadott Vörösmarty-emlékkönyv ihlette. Ez a kötet — az akkori fehérvári Vörösmarty-ünnepségek anyagának ismertetésén kívül — szemelvényeket adott a költő halála idején megjelent cikkekből, a Vörösmarty-emlékbeszédekből, adatokat közölt a Vörösmarty-család leszármazásáról, összegyűjtötte a költő önéletrajzi följegyzéseit és okiratait, nagyrészt pedig Vörösmarty levelezése tölötte ki, megoldva a Vörösmartyról 1825 és 1899 között megjelent cikkek, tanulmányok repertóriumával. Ehhez a gyűjteményhez képest Lukácsy és Balassa kötetét összehasonlíthatatlanul gazdagabb dokumentációs anyagot ölel fel, részben az említett